

v domácnosti. Jak často mně něco rozbijou neb poškodí a to je potřeba každý den nová trpělivost a shovívavost.“

Obecně lze o této skupině říci, že písemný projev je (s výjimkou americké Češky) po gramatické stránce téměř bezchybný a většinou i s čitelným osobitým rukopisem. Svědčí to nejen o kvalitní výuce, která byla dívkám umožněna, ale také o velké frekvenci korespondence, která všem změnila naučený krasopisný projev na „vypsáný“ styl. Vzhledem k tomu, že v korespondenci Josefy Náprstkové je několik jmen žen, s kterými si dopisovala více jak dvacet let, je tento projev zvláště markantní. V těchto případech je navíc korespondence i neocenitelným zdrojem informací o lidském i myšlenkovém zrání autorky.

Zcela ojedinělým případem je korespondence Karolíny Kamínkové, která nejdříve sloužila v Náprstkově domě, později na Křivoklátsku a nakonec odjela za českou rodinou do Ruska. Její dopisy obsahují více gramatických i stylistických chyb, také tradiční kliše, ale ve výpovědi a v popisu je tato žena nedostižná. Rovněž v rozsahu, protože její dopisy jsou buď psány na velkém formátu papíru, nebo na běžném, ale zato ten nejdelší tvoří 25 hustě popsaných stránek. Kromě textu o rodině se tak čtenáři dostává mnoho zajímavých informací o ruské společnosti, protože pisatelka měla nejen výjimečný pozorovací talent, ale také schopnost tyto informace předat.

V stejném duchu s africkými poměry popisuje služebná Karolína ze dne 7. 3. 1891 své postřehy o místním obyvatelstvu v ruském Volčansku: „[...] služebné jsou zde velmi nanic líný a nanicovatý, ale některá doma si umí pomoci jako Paní Doktorová. Ona vezme rákosku a panskou, kuchařku vše na jednu hromadu seseká tak aspoň prý týden dělají dobrotu a pak zase znova ale naše mladá paní Lidunka ta je jako kuřátko, ta raději trpí.“¹¹ Dopis pak pokračuje hustě popsanými šesti stranami formátu A4 a všímá si i rozdělení ruské společnosti: „Také jim drahá Milost Paní musím napsat že jsem již i poznala a prohlédla tu sprostější třídu lidí, chalupníky a malý sedláky. Nazývají se mužiky. Je trojí třída, třída Velko Rusí, malo Rusí zvaný chachli, a pak Malatkaní. Velkorusí jsou čistý pořádný a také né líný, v jejich chaloupkách ještě možno posedět, kdežto chachli to je něco hrozného, až člověku vlasy na hlavě vstávají, špíny všady, nepořádku, nemají ani postel ve stavení, líhají na peci neb po zemi jako zvířata, ani slamníky nemají kožichem se přikrejou šaty si dají pod hlavu. Nedostatek netrpí žádný, skoro v každém domku mají aspoň 2 krávy a jednoho koně a svůj chleba má každý ale na to co mají, by

mohli velmi pěkně žít, ale oni neumějí ráno vstanou jdou po práci vezme si každý kus chleba je ošklivý černý nechutný snídaní žádnou nevařejí v poledne vařejí boršč zvanou polévku dají tam mrkev brambory červenou řípu a rajská jablka a když je to doměka vařený zalejou kyselou smetanou a to je jejich každodenní jídlo a nemají li pust dají tam kousek hovězího masa vařit. Pak jedí kaše jáhlové s pohánky a podobně a v neděli dělají zvané pirožky udělají jako těsto u nás na buchty a když to skyne nadívají to vařenou kaší bramborovou a hráchem neb hovězím sekaným masem, a ty ženský jsou špinavý líný nepořádný ty ubozí mužové nemají pořádek v ničem, šetřit neumějí a nechťejí, všecko snědí a propijou na vodce a prokouřejí.“

To, co z korespondence Josefy Náprstkové také překvapuje, je frekvence dopisů. Není výjimkou situace, kdy autorka (i autoři) píše za den dva dopisy stejnému adresátovi, nebo alespoň dopis a pohlednici. Nejpočetnější korespondence je s Renátou Tyršovou, Bohumilou Štorovou z Olomouce, Charlottou Jonášovou z Racine v USA, Annou Lauermannovou, Marií Červinkovou-Riegrovou, Marií Fabkovičovou ze Záhřebu a s dalšími.¹² Vzhledem k tomu, že dvě třetiny dopisů děkují v úvodu paní Náprstkové za dopis či dokonce dva, naskytá se otázka, kde Josefa brala čas na tak rozsáhlou korespondenci.

Nakonec bych se ráda zmínila o používaných dopisních papírech a dopisnicích. U dopisů převažuje papír bílý nebo nažloutlý, velmi tenký, teprve na přelomu 19. a 20. století se objevuje papír složený do dvojlistu s vyšší gramáží. Je zřejmé, že některé pisatelky chtěly dopis vylepšit ať již vlastními kresbami nebo nalepenými vyliisovanými květinami. V malé míře se objevují papíry s natištěnými barevnými motivy (květiny, ptáčky, egyptští bohové) nebo bordurou s motivy připomínajícími vyšívání. Ojediněle mají odesílatelky vlastní dopisní papíry s motivy rodného kraje, bydliště či vlastního portrétu.

V 90. letech 19. století se objevují pohlednice, které mají jen minimální prostor pro text. Jedna strana je tvořena obrázkem, kam se může případně i psát, zatímco druhá strana má předtištěný rastr pro adresu. Teprve v roce 1906 se objevují pohlednice, kde je adresní strana rozdělena na text a adresu. Velmi početné jsou v korespondenci vizitky, které ukazují, že byly používány v daleko větší míře než dnes. Byly na ně psány kratší

¹¹ KNpM, ArVN 11/158.

¹² Tyršová Renáta 176 písemností, Štorová Bohumila 104 ks, Jonášová Charlotta 57 ks, Lauermannová Anna 56 ks, Červinková-Riegrová Marie 53 ks, Bozděchová Ludmila 50 ks, Fabkovičová Marie 48 ks, Malybroková Otylie 43 ks, Hlávková Zdenka 39 ks, Podlipná Anna 37 ks.